

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-5.08>

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УМОВАХ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Ребченко Ігор Михайлович,

здобувач

Інституту держави і права В. М. Корецького НАНУ

У статті розглядаються теоретичні підходи до розуміння змісту та сутності поняття верховенства права як основоположного правового принципу та основи функціонування держави в контексті необхідності збереження національної безпеки держави. Наведено погляди науковців, які доводять фундаментальність досліджуваного поняття. Окремо проаналізовано позитивістський підхід у контексті розмежування понять «верховенство права» та «верховенство закону».

Викладені власні міркування стосовно сутності верховенства права в аксіологічному та гносеологічному аспектах, що характеризують дану теоретико-правову категорію як ідеологічну та таку, що формує нове уявлення про суспільний порядок та правопорядок, та аксіологічну, як таку, що формує уявлення у членів суспільства та учасників суспільних відносин про цінність їх правового статусу, який визначений законодавством (у даному випадку реалізується верховенство закону як прояв верховенства права та позитивістської теорії права) та цінність об'єктивних (природних) прав людини і громадянина.

Здійснено спробу структуризації пріоритетів сучасної правової держави та визначення співвідношення місця понять «верховенство права» та «національна безпека» на основі додатково закріплених нормативних основ визначення останньої. З'ясовано, що національна безпека залишається основним точковим зосередженням інтересів діяльності суб'єктів публічної влади, громадянського суспільства та інших учасників суспільних відносин.

Зроблено висновки про те, що верховенство права та національна безпека існують у вимірі онтологічного протиріччя, що в свою чергу впливає на стан нормативно-правового регулювання, зміст нормативно-правових актів, рівень задоволення та дотримання прав, свобод громадян, а також прав та законних інтересів юридичних осіб. Підсумовано, що національна безпека є однією з умов, яка робить верховенство права можливим та досяжним, але дії, що спрямовані на її збереження та захист, повинні бути виправдані і чітко визначені, тому запропонована тема потребує більш глибокого теоретико-правового аналізу.

Ключові слова: верховенство права, правова держава, національна безпека, принципи права, суб'єкти владних повноважень, державна влада.

Rebchenko Igor. The principles of the rule of law in the conditions of protecting national security

The article examines theoretical approaches to understanding the content and essence of the concept of the rule of law as a fundamental legal principle and the basis of the functioning of the state in the context of the need to preserve the national security of the state. The views of scientists are presented, which prove the fundamentality of the studied concept. The positivist approach was separately analyzed in the context of distinguishing between the concepts of «rule of law» in two meanings.

Author's considerations regarding the essence of the rule of law in axiological and epistemological aspects are presented, characterizing this theoretical-legal category as ideological and one that forms a new conception of social order and legal order, and axiological as one that forms conceptions of members of society and participants of social relations about the value of their legal status, which is determined by legislation (in this case, the rule of law is implemented as a manifestation of the law and the positivist theory of law) and the value of objective (natural) human and citizen rights.

An attempt was made to structure the priorities of the modern legal state and determine the relationship between the concepts of «rule of law» and «national security» based on addi-

tional established normative bases for the definition of the latter. It was found that national security remains the focus of the interests of public authorities, civil society and other participants in social relations.

It was concluded that the rule of law and national security exist in the dimension of an ontological contradiction, which in turn affects the state of normative and legal regulation, the content of normative and legal acts, the level of satisfaction and compliance with the rights and freedoms of citizens, as well as the rights and legitimate interests legal entities. It is concluded that national security is one of the conditions that makes the rule of law possible and achievable, but the actions aimed at its preservation and protection must be justified and clearly defined, therefore the proposed topic requires a deeper theoretical and legal analysis.

Key words: rule of law, constitutional state, national security, principles of law, subjects of state power, state power.

Постановка проблеми. Базові поняття в юриспруденції, одним з яких є принцип верховенства права, продовжують залишатися в колі наукових інтересів та дискусій дослідників сучасності. З одного боку, це викликано основоположністю досліджуваних категорій та явищ, а з іншого – трансформаційними змінами в організації суспільних відносин, які спричиняють появу нових форм взаємодії їх учасників, що в свою чергу провокує необхідність перегляду вже існуючих підходів. Верховенство права як нематеріальна цінність на сучасному етапі розвитку України набуває нових форм та втілень, що особливо помітним стає в умовах дії правового режиму воєнного стану. Спеціальні суб'єкти, діяльність яких спрямована на збереження територіальної цілісності та суверенітету, не зважаючи на ідеологічні наративи, обмежені у своїх діях, як і свободи та права громадян, визначені Конституцією, а держава зазнає значних втрат економічного, соціального характеру, що впливає на подальший розвиток та перспективи.

В даній роботі пропонується пошук нового погляду на цінність верховенства права як основоположного принципу існування та функціонування правової держави, принципу організації публічної влади та засади співжиття громадян в умовах захисту національної безпеки, підтримка якої реалізується через діяльність суб'єктів публічної влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на високий рівень наукового інтересу до запропонованої проблематики, слід визнати, що значна кількість дослідників вже неодноразово у своїх наукових роботах частково чи повністю

порушували питання змісту верховенства права, його реалізації та меж, виявів і форм, а також впливу на суспільне життя. Вітчизняні науково-правові погляди викладені у працях таких учених, як С. Головатий, А. Заєць, М. Козюбра, В. Нестерович, О. Петришин, Н. Писаренко, С. Погребняк, А. Пухтецька, П. Рабінович, Т. Слінько, С. Шевчук, М. Цвік, А. Чарнота, Т. Чепульченко, В. Шилінгов та інші.

Проте, події останнього десятиліття в історії України потребують нових ідей про роль та місце верховенства права в системі функціонування публічної влади та організації суспільства в умовах захисту та збереження національної безпеки.

Мета статті є комплексне дослідження принципу верховенства права, його меж та проявів у організації публічної влади та суспільства в умовах захисту національної безпеки.

Наукова новизна публікації полягає у актуальному сформованому підході до принципу верховенства права як об'єднувального принципу демократичного існування України як сучасної правової держави.

Методологія дослідження виражається у комплексному застосуванні загальнонаукових (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, індукції, системний) та спеціально-юридичних (формальної визначеності, формально-догматичний) методах наукового пізнання, що сприяло формуванню релевантних висновків та досягненню поставленої у роботі мети.

Виклад основного матеріалу. Концепція правової держави сприяла трансформації ідеї верховенства права з ймовірності до недосяжного ідеалу. Проте, не

зважаючи на певну скептичність у можливих проявах верховенства права, держави і надалі продовжують свій розвиток у напрямку повного та неухильного дотримання правових норм. Принцип верховенства права закріплено на рівні положень Основного Закону України, де передбачено, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права, Конституція України має найвищу юридичну силу, а норми Конституції України є нормами прямої дії [1].

Наукові підходи до визначення верховенства права характеризуються плюралізмом думок, що в черговий раз підкреслює актуальність запропонованої тематики. Зокрема, на думку П. Рабіновича, верховенство права є пануванням права у суспільстві, відіграє визначальну роль у відносинах між учасниками суспільного життя, у діяльності державних та недержавних організацій, соціальних спільнот, об'єднань, має самостійний характер лише у випадку, коли саме право інтерпретується як явище, що виникає та існує незалежно від держави, від діяльності її законодавчих та інших органів [2, с. 30]. На думку Таманаги Б., «верховенство права» в найглибшому сенсі означає соціальний консенсус щодо справедливості законів, які мають обмежувати поведінку правителя в певний момент часу. Правитель не є сувереном, сувереном є право, і правитель є легітимним лише доти, доки черпає свої повноваження з останнього [3, с. 130]. Ю. Корольова вважає, що принцип верховенства права є визначальним як у законотворчій, так і у правозастосовній практиці, пріоритетним у внутрішньодержавному праві і в усіх сферах правовідносин, визначає співвідношення взаємодії права, держави, державних органів та інститутів, усіх осіб. Ідеологія держави, спираючись на цей принцип, будується на загальнолюдських цінностях, демократії (народовладді), загальній повазі до основних прав і свобод людини, без будь-якої дискримінації [4, с. 184].

Змістовним є погляд М. Козюбри, який вважає, що для функціонування правової держави і утвердження верховенства права необхідним є послідовне і неухильне

дотримання наступних вимог: визнання вирішального значення природних, невід'ємних і невідчужуваних прав і свобод людини при їх реалізації у відносинах між людиною і державною владою; дотримання принципу розподілу влади, який передбачає існування відносно самостійних і незалежних одна від одної гілок (напрямів) влади – законодавчої, виконавчої і судової та встановлення між ними таких взаємовідносин, які унеможливили б узурпацію всієї державної влади або більшої її частини в руках одного органу держави; обмеженість дискреційних повноважень, тобто прийняття рішень державними органами та посадовими особами на власний розсуд, що формує перед суб'єктами влади вимоги законодавчого підпорядкування утвердженню і забезпеченню прав і свобод людини; гарантія верховенства Конституції як однієї з вирішальних складових верховенства права і правової держави та орієнтація на невід'ємні, невідчужувані права людини як правове першоджерело; дотримання принципу визначеності, що означає вимогу чіткості підстав, цілей і змісту нормативних приписів; дотримання принципу пропорційності, який стосується меж можливих обмежень основних прав людини; дотримання принципу правової безпеки і захисту довіри громадянина до надійності свого правового становища; гарантія незалежності суду і суддів, що забезпечує ефективний захист прав і свобод людини від зловживань з боку законодавчої і виконавчої влади та інших порушень [5].

З огляду на запропоновані та інші наявні характеристики і визначення принципу верховенства права, можна стверджувати, що дана теоретико-правова категорія характеризується ідеологічністю, що формує нове уявлення про суспільний порядок та правопорядок, та аксіологічністю, що формує уявлення у членів суспільства та учасників суспільних відносин про цінність їх правового статусу, який визначений законодавством (у даному випадку реалізується верховенство закону як прояв верховенства права та позитивістської теорії права) та цінність об'єктивних (природних) прав людини і громадянина.

До того ж реалізація і панування верховенства права впливає на стан усвідомлення членами суспільства та учасниками суспільних відносин правових меж і категорій допустимості та дозволеності.

Ведучи мову про теоретичні характеристики верховенства права, як правило, не враховуються особливі, інколи тимчасові випадки його реалізації. Прикладом такої ситуації, яка створює нові умови для реалізації верховенства права, є зокрема особливий правовий режим воєнного стану. Відповідно до закону України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12 травня 2015 року, воєнний стан може вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [6]. Положенням статті 8 зазначеного закону передбачається перелік заходів правового режиму воєнного стану, які діють в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб і повинні бути передбачені указом Президента України про введення воєнного стану [6]. Таким чином, наведені вище ідеалістичні характеристики верховенства права втрачають свій сенс, виходячи з міркувань безпеки національних інтересів за конкретних, передбачених законом, умов. У зв'язку з цим виникає закономірне питання, наскільки принцип правовладдя (тобто верховенства права) об'єктивно існує в правовій дійсності і чи взагалі є реальним та можливим досягнення абсолютного верховенства права.

Дефінітивні характеристики національної безпеки витікають з положень пункту 9 частини 1 статті 1 закону України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21 червня 2018 року, яким передбачено, що національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [7]. Поряд з визначенням безпеки, передбачене також визначення національних інтересів України, якими є життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [7].

Слушними виглядають домисли Т. Подковенко, що безпека – є однією з тих сфер, яка має особливе значення як для держави та яка витупає в якості особливої публічної інституції, для суспільства в цілому, так і для окремих його членів, і тому її варто розглядати як ключовий елемент категорії загальне благо. Загальне благо є основою суспільного порядку та політичного устрою демократичної правової держави, і відповідно виступає метою діяльності державних органів влади. І хоча поняття загального блага має яскраво виражений філософський аспект, його ключові прояви знаходять своє відображення в основних сферах суспільного життя, таких як право, економіка і політика. Авторка також зазначає, що загальним благом варто визначати державу, а саме її незалежність, міжнародний авторитет, економічне процвітання та безпеку, а безпека була і залишається однією з найважливіших цілей держави. Однією з найбільших проблем, які пов'язані з тлумаченням сутності загального блага – це його здатність, відображати різноманітні і доволі складні соціальні процеси, в яких воно виникає і функціонує, таким чином науковиця приходить до висновку, що загальне благо – це ідеал правової держави, у якій людина, її права та свободи складають дійсно найвищу соціальну цінність [8, с. 13].

Таким чином, питання національної безпеки виступає також пріоритетним

для функціонування держави, є гарантією її існування та міжнародного визнання, ціллю та ідеалом. Видається доречним відмітити, що національна безпека може залежати як від зовнішніх чинників, так і від внутрішніх, саме для яких одним із системоутворюючих елементів є верховенство права всередині країни.

Доречним у даному випадку стане наведення результатів дослідження проф. П. Вестерман, яка досліджуючи онтологічне та аксіологічне значення верховенства права, зазначає, що верховенством права зазвичай називають систему, за якої ухвалення політичних рішень спрямовується і контролюється відкритим, неупередженим, доступним правом, що не має зворотної дії; право не прислуговує політичній волі, а встановлює, як також вважається, правила гри, обов'язкові як для держави, так і для громадян [9, с. 176]. При цьому дослідниця зазначає, що верховенство права, що слідує з аналізу теоретичних міркувань, є системоутворюючою категорією, яка включає умови незалежності судової влади, верховенство закону і ін., на кшталт тих, що визначені, зокрема, М. Козюброю, про що йшлося вище. Проте, саме верховенство права не завжди розглядається у якості кінцевої мети, що доводить наявність наступного розуміння верховенства права: «верховенство права не є ідеальним, але розглядається як щось важливе, тому що приводить до посилення безпеки. Таким чином, встановлення верховенства права ототожнюється з реформуванням сектору так званої «національної безпеки». Хоча ще десять років тому проблема права і порядку не розглядалась як складова частина доктрини верховенства права, сьогодні стало загальною практикою наголошувати на важливості безпеки як більш широкої мети, одним із засобів досягнення якої виступає верховенство права. Безпека, тим самим, стає ніби «ширшим верховенством права». Дехто навіть намагається вживати терміни «безпека» і «правосуддя» разом» [9, с. 176–177].

Таким чином, з'являється ідея щодо зміни дискурсу верховенства права в напрямку його прив'язки до питання

безпеки як загального блага. Тому виявляється спірною підстава стосовно примату верховенства права як панівної ідеї існування держави та соціуму перед необхідністю утвердження та захисту національної безпеки цієї ж держави. Слід додатково констатувати, що дана теоретична суперечність ніяким чином не заперечує цінність верховенства права, а лише дозволяє поглянути на дане явище під іншим кутом, що дозволить у майбутньому таким чином урівноважити значимість правовладдя, щоб права та свободи громадян, права та законні інтереси юридичних осіб не були порушені, навіть в умовах дії особливих правових режимів, яким є, зокрема, і воєнний стан.

Проф. П. Вестерман також пропонує розглядати верховенство права, як форму регулювання, при цьому зазначаючи, що «експорт верховенства права, так само як і реформу національної безпеки, можна сприймати як форми міжнародного регулювання» [9, с. 179], втілення яких залежить від намірів та інтересів міжнародної спільноти і її підтримки, що «встановлений зв'язок між верховенством права і категорією безпеки як більш «ширшої за верховенство права» позначає розвиток, у результаті якого сьогодні безпека здобула більше визнання» [9, с. 181].

В запропонованому контексті, пов'язуючи верховенство права з питаннями національної безпеки, слушним буде зауважити, що на даному етапі становлення сучасних країн національна безпека стає основним точковим зосередженням інтересів діяльності суб'єктів публічної влади, громадянського суспільства та кожного учасника внутрішніх (державних, та таких, що не виходять на міжнародний рівень) суспільних відносин, що також слідує з аналізу положень Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затвердженої указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. Невирішеним залишається питання, чи дійсно ми можемо стверджувати про наявність та дотримання правовладдя в умовах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також

прав і законних інтересів юридичних осіб? Чи буде в даному випадку верховенство права на вищому рівні важливості, ніж питання національної безпеки? Відповіддю на дане питання може слугувати пропозиція іншого розуміння верховенства права, як інструмента досягнення цілей національної безпеки, коли право, що втілюється в положеннях нормативно-правових актів, може мати обмежену дію у часі та просторі за наявності умов загроз національній безпеці і в умовах відсутності іншого механізму збереження цієї національної безпеки. Проте, даний підхід відображає ототожнення норми права до норми закону, що значно звужує його зміст, про що також свого часу висловлювався Конституційний Суд України у рішенні по справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004, при цьому зазначаючи, що «Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України. Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права.

Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню» [10].

Висновки. Таким чином, співставивши два ключових поняття в сучасному державотворенні – верховенство права та національну безпеку – слід визнати наявність онтологічного протиріччя, що безпосередньо впливає на стан нормативно-правового регулювання, зміст нормативно-правових актів, рівень задоволення та дотримання прав, свобод громадян, а також прав та законних інтересів юридичних осіб. Однозначно можна стверджувати, що верховенство права у розумінні недосяжного ідеалу, істини, що еволюціонувала в сучасному світі, є об'єктивно недосяжною метою з огляду на хибне розуміння меж даної філософської категорії та її тяжіння до ототожнення з розумінням відсутності порядку. Національна безпека є однією з умов, яка робить верховенство права можливим та досяжним, але дії, що спрямовані на її збереження та захист, повинні бути виправдані і чітко визначені. Саме тому надважливим завданням держави як соціального утворення, а також суб'єктів влади, які представляють таку державу, є дотримання прав, свобод та інтересів осіб в такий спосіб, що повною мірою відображає ідею національної безпеки. Суб'єкти владних повноважень у своїх діях повинні керуватися виключно законом, не допускати зловживань та підстав для їх обвинувачення у формальному визнанні прав, свобод та інтересів осіб і не створювати прецеденти незаконного позбавлення чи обмеження тих правомочностей, які нормативно не передбачені. Запропонована тематика дослідження потребує подальшого наукового пошуку шляхів релевантної взаємодії інститутів держави та громадянського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України зі змінами : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Рабінович П.М. Громадянське суспільство і правова держава (загальнотеоретичні міркування). *Українське право*. 1996. № 3. С. 22–34.

3. Таманага Б. Верховенство права. Історія. Політика. Теорія / пер. з англ А. Іващенко. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 208 с.
4. Корольова Ю. Кореляція принципів верховенства права та верховенства закону в системі джерел права. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 183–186.
5. Козюбра М. І. Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог. *Наукові записки*. Том 64. С. 3–9.
6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 28. Ст. 250.
7. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 31. Ст. 241.
8. Подковенко Т. Національна безпека України: аксіологічний та правовий аспекти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 1(25). С. 11–18.
9. Вестерман П. Верховенство права як юридичне обличчя держави. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 2. С. 176–184.
10. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. Конституційний Суд України : веб-сайт. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava> (дата звернення 15.02.2024).

REFERENCES:

1. Constitution of Ukraine as amended [Konstytutsiia Ukrainy zi zminamy]: Law of Ukraine dated 28.06.1996 No. 254k/96-BP. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 30. Art. 141 [in Ukrainian].
2. Rabinovych, P.M. (1996). Hromadianske suspilstvo i pravova derzhava (zahalnoteoretychni mirkuvannia) [Civil society and the legal state (general theoretical considerations)]. Ukrainian law. No. 3. P. 22–34 [in Ukrainian].
3. Tamanaga, B. (2007). Verkhovenstvo prava. Istoriia. Polityka. Teoriia [Rule of law. History. Policy. Theory]. trans. from English by A. Ivashchenko. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing House. 208 p. [in Ukrainian].
4. Korolova, Yu. (2019). Koreliatsiia pryntsyviv verkhovenstva prava ta verkhovenstva zakonu v systemi dzherel prava [Correlation of the principles of the rule of law and the rule of law in the system of sources of law]. Entrepreneurship, economy and law. No. 4. P. 183–186 [in Ukrainian].
5. Kozyubra, M.I. Pryntsyvy verkhovenstva prava i pravovoi derzhavy: yednist osnovnykh vymoh [The principles of the rule of law and the rule of law: unity of basic requirements]. Proceedings. Volume 64. P. 3–9 [in Ukrainian].
6. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law]: Law of Ukraine dated May 12, 2015 No. 389-VIII. Information of the Verkhovna Rada (VVR). 2015. No. 28. Art. 250 [in Ukrainian].
7. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [On the national security of Ukraine]: Law of Ukraine dated June 21, 2018 No. 2469-VIII. Information of the Verkhovna Rada (VVR). 2018. No. 31. Art. 241 [in Ukrainian].
8. Podkovenko, T. (2021). Natsionalna bezpeka Ukrainy: aksiolohichni ta pravovyi aspekty [National security of Ukraine: axiological and legal aspects]. Actual problems of jurisprudence. No. 1 (25). P. 11–18 [in Ukrainian].
9. Westerman, P. (2013). Verkhovenstvo prava yak yurydychne oblychchia derzhavy [The rule of law as the legal face of the state]. Philosophy of law and general theory of law. No. 2. P. 176–184 [in Ukrainian].
10. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 2 lystopada 2004 roku № 15-rp/2004 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated November 2, 2004 No. 15-pr/2004]. Constitutional Court of Ukraine: website. Retrieved from: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava> (date of application 02/15/2024) [in Ukrainian].